

Maticsák Sándor

HATÁROZÓRAGOK A MAGYARBAN ÉS A FINNBEN

A finnugor nyelvek névszóragozása — történeti és kontrasztív síkon egyaránt — a szakirodalom egyik kedvelt témája. Mivel a finnugor nyelvek sok esetragot ismernek, ezért ezek összevetése sokszor problémákat okozhat.

A magyar névszói viszonyragozás eseteinek számáról már elég sok vélemény látott napvilágot, kezdve a középkor grammatikáinak latin mintához igazodó hat esetétől egészen harmincig. Antal László a névszó és az egyes és többes számú esetrag, a birtokos személyrag és az -é birtokjel kapcsolódási szabályai alapján 17 esetet különít el, ezzel szemben a Mai magyar nyelv 27 esettel számol, amelyből ugyan csak 24 kapcsolódhat főnévhez, a másik három pedig csak melléknévhez, illetve számnévhez. Szerencsére ebben a szövevényes esethalmazban a helyhatározók száma biztos — az egyébként ellentétes nézeteket valló szerzők egyaránt kilenc helyranggal számolnak, a hagyományos rendszer szerint a *hol?/hová?/honnán?*, illetve a belső/külső szoros/külső laza viszonyok hármas tagolásában (Antal 1977, 50-75; MMNy. 196-204).

A magyarnál lényegesen kevesebb problémát rejtő finn esetrendszer 15 esetet ismer, ezek közül hat tartozik a helyhatározók csoportjába. Itt ugyancsak megvan a *hol?/hová?/*

honnán? irányhármasság, viszont a belső helyviszonyt kifejező sor mellett csak egy külső sor létezik. A külső megfelelési sorokról általánosságban a következő mondható el: "Ulkopai-kallissijoista unk. superess./delat./sublat.-sarja vastaa enim-mäkseen sm. adess./abl./all.-sarjaa... Toinen sarja adess./abl./all. ... vastaa suomessa postpositiorakenteet tai harvemmin sijamuodot... Usein tavataan ulkopaikallissijoja silloinkin kun sisäisten käyttö olisi loogisesti odotuksenmukaista, joten suomen ja unkarin sijapäätteiden käyttö menee usein ristikkäin." (Keresztes 1974, 127-128). Némiképp bonyolítja a helyzetet, hogy — az alapfunkciókban — az esetek latin nevei nem fedik egymást:

MAGYAR	FINN
inessivus	inessivus
superessivus	adessivus
adessivus	
illativus	illativus
sublativus	allativus
allativus	
elativus	elativus
delativus	ablativus
ablativus	

A két rokon nyelvben tehát csak az irányhármasság felel meg egymásnak rendszertanilag teljesen. Ennek a jelenségnek a gyökerei a finnugor (uráli) alapnyelvig vezethetők vissza, a nyolc feltételezett rag között megtalálható a locativus/ablativus/lativus irány. Természetesen a nyelvek (másodlagos alapnyelvek) külön életében ez a rendszer egyéni utakat járva tovább fejlődött, fejlődhetett. Éppen ezért a genetikai rokonság nem jelenti a helyragok rendszerének automatikus rokonságát is, a funkcionális-szemantikai fejlődés következtében a ragok használata nagyon sokszor nem fedik egymást. Például a magyar adessivus a hely, idő, állapot kifejezése mellett állhat igevonzatként, s a komparáció eszköze is lehet, ezzel szemben a finn adessivus helyet, időt,

módot, közelséget, eszközt fejez ki, valamint a habeo-szerkezet építőeleme is lehet.

A megfeleltetések, fordítások során gondokat okozhat a finn nyelv eltérő szemlélete: pl. a finn *hová?*, míg a magyar (és más nyelvek) *hol?* kérdésre válaszoló alakokat használnak néhány ige vonzataként (pl. *jäädä, jättää, ilmestyä, unohtua, pysähtyä* stb.); *honnán?* kérdésre válaszolót a *hol?* helyett (*ostaa, löydä, tavata* stb.); a közvetlen kapcsolat kifejezésére belső sort használ a finn, elsősorban testrészek kapcsán (*kengät ovat jalassa*) stb. (Hakulinen, 1968, 425-433).

De hogyan állja meg a helyét a helyhatározói rendszer megfeleltetésének elmélete a gyakorlatban? Vizsgálódásom tárgyául egy viszonylag nagyobb korpuszt választottam: Fejes Endre Rozsdatemető című könyvének (Budapest, 1979, Magvető Kiadó) teljes helyhatározói anyagát. A magyar eredetit a következő finn fordítással vettem össze: Endre Fejes: Romutarha (suomentanut Olavi Metsistö), Helsinki, 1966, Otava.

A magyar szöveg névutós szerkezeteit nem vettem figyelembe, jóllehet sok esetben superessivusi (*vmin át, túl, kívül* stb.), adessivusi (*vminél fogva*), ablativusi (*vmitől kezdve, fogva*), sublativusi (*vmire nézve*) vagy éppen allativusi (*vmihez közel, vmihez képest*) vonzata van, ám jelen vizsgálódásom tárgyán kívül esnek. (Természetesen, ha a magyar helyhatározó finn fordítása névutós szerkezet, szerepel az adatok között.) Ugyancsak nem vettem figyelembe a magyar anyag határozószóit és névmásait, hiszen azok (és fordításaik) igen sokszor nem fejezik ki az árnyalt hely- stb. viszonyokat.

Mindezek figyelembevételével a könyv összesen 3132 helyhatározói alakot tartalmaz, a következő megoszlásban:

	hol?	hová?	honnan?	belső	külső szoros	külső laza
SUPERESSIVUS	732	+			+	
INESSIVUS	660	+		+		
SUBLATIVUS	563		+		+	
ILLATIVUS	394		+	+		
ELATIVUS	184			+		
ALLATIVUS	180	+				+
DELATIVUS	178		+		+	
ADESSIVUS	125	+				+
ABLATIVUS	116		+			+

Láthatjuk tehát, hogy akár a *hol?/hova?/honnan?*, akár a *belső/ külső szoros/külső laza* viszonyt vizsgáljuk, a legritkábban a *honnan?*-irányú, illetve a *külső laza* helyhatározók fordulnak elő.

A magyar eredeti és a finn fordítás egybevetésével azt kísérlem megvizsgálni, vajon tényleg beszélhetünk-e tudatos irányhármasságról és a *külső/belső* viszony következetes elkülönítéséről a fordítási gyakorlatban (illetve a kérdést óvatosan tágitva: jelen vannak-e ezek a kategóriák a beszélő tudatában), vagy ezek a jelenségek csak a nyelvkönyvek, elméleti nyelvtani rendszerleírások lapjain élnek.

Vegyük tehát sorra a magyar helyhatározórendszer eseteit!

(Az összefoglaló táblázatokat a helyhatározók bemutatása után adom meg.)

1. Inessivus (-ban/-ben)

A *hol?* kérdésre felelő *belső* helyhatározó összesen 660-szor

fordul elő a szövegben, s ebből 554 alakot finn helyragos formával adott vissza a fordító, ami 83.9%-os aránynak felel meg. A névutós szerkezetek száma 13, ami a rendszer szempontjából szabályszerűnek mondható. A névutók javarésze (4 *yllään*, 1-1 *luona*, *pitkin*, *lähellä*, *alla*, *päällä*) *hol?* kérdésre válaszoló helyviszonyt fejez ki, egy elativusi alakú (*puolestta*), egy illativusi (*kohtaan*), kettő pedig jelentését tekintve már nem hordoz helyviszonyt (*mukana*, *kuluttua*). Az 554 helyragos alak 86.6%-a, 485 adat sorolható a *hol?* kérdésre felelő kategóriába. A rendszertani problémát az illativus okozza, a maga 45 előfordulásával. Ennek oka a két nyelv már említett eltérő szemléletében rejlik: *marad vhol/jäää jhk* (pl. *életben maradt/on jäänyt eloon*, *kórházban maradjää sairaalaan*, *szobában maradtak/jäivät huoneeseen* stb.); *hisz vmiben/luskoa jhk* (pl. *hisz a boldogságban/luskoo onneen*, *pokolban hitt/luskoi helvettiin* stb.), vagy egyéb példák: *felhívta a gyárban/soitti tehtaaseen*, *kastélyban kaptak szálást/majoitettiin palatsiin*, *megjelent a lakásban/tuli asuntoon*, *konyhában ültek le/kokoontuivat keittiöön* stb. Ugyanilyen szemléletbeli különbséget mutat a 17 elativusi alak is, pl. *talál vhol/löytä jstk*; *meghallgatták a rádióban/kuulivat radiosta*, *kórteremben megkereste/etsi salista*, *áruházban vennil/ostaa tavaratalosta* stb.

A *hol?* kérdésre felelő két finn eset megoszlása szokványos: 423 belső (inessivusi) és 62 külső (adessivusi) alak fordul elő.

Az inessivusi fordítások között jelentékeny egységet képvisel az időhatározó, 32 adattal, ebből 27 hónapnév, valamint: *napjában/päivässä* (2), *éjszakában/yössä*, *jövőben/tulevaisuudessa*, *pillanatban/hetkessä*. Az adessivusi megfelelések között csak nyolc időhatározó szerepel, s ezek közül is ötször a *hajnalban/aamulla*. Érdekes szemantikai kategória lehet az érintkezés szemléletén alapuló "ruhaviselet": húsz inessivusi és hat adessivusi fordítással, pl. *ruhájában/puvussa*, *egyruhában/sotilaspuvussa*, *cipőben/kengissä*, *pulóverben/villapaidassa*, *ingben/paidassa*, *kalapban/hatussa* stb., illetve *hálóingben/yöpaitasillaan*, *ruhában/pikkutakkisillaan*, *pi-*

zsamában/pyjamaisillaan, valamint három habeo-szerkezet: zsandálban/tytöillä oli sandaalit, ruhában/tytöillä oli puku, kosztümben/vaimollaan oli leninki. Az adessivusragos alakok között jelentős számú az utcában/kadulla megfelelés, 21 előfordulással.

A grammatikai esetek közül az essivus és a partitivus bukkan fel nagyobb számban. A 27 essivusi alakból 13 hordoz időhatározói jelentést (pl. *első hónapban/ensimmäisenä kuukautena, munkás koromban/työläisenä, ebben az esztendőben/sinä vuonna, napokban/päivinä* stb.), 14 pedig változatos szemantikai csoportokba sorolható (pl. *csoportban érkeztek/ryhmänä, pelyhekben hullt/hintaleina, mérgükben/vihaisina, albérlétkben/alivuokralaisena* stb.).

A partitivusi alakok legnagyobb csoportja (13/5) a két ízben/kaksi kertaa, sok esetben/monta kertaa típust képviseli.

Az összes adat 4.7%-a, 31 alak maradt lefordítatlanul, illetve alakult egészen más szerkezetté.

2. Illativus (-ba/-be)

A *hová?* kérdésre felelő belső helyhatározó jól megfelel a rendszertani követelményeknek. A 394 alakból 351 áll a finnben helyragos formában (89.1%). A névutós szerkezetek száma mindössze négy (3 *ylleen*, 1 *ylös*). A határozóragos alakok túlnyomó többsége *hová?* kérdésre felel: 354/337, ami 96%-os arányt jelent, s csupán 14 ízben szerepel *hol?* és *honnan?* irányú alak. Ezek közül is csak az inessivus képvisel nagyobb csoportot, de a tíz ide tartozó adatból négy a *jár vhoval/käydä jssk* vonzata. A *hová?* kérdésre felelő határozók csoportja a finn belső/külső irányultság szempontjából viszonylag szabályos képet mutat, 293 belső (illativusi) és 44 külső (allativusi) megfelelővel. Az illativusi sorban 14 földrajzi név fordul elő, míg az allativusiban csak egy: *Kárpátokban/Karpaateille*. Érdekes lehet még a testrésznevek fordításának megoszlása: illativusi megfelelője van 38-nak, míg

allativusi csak kettőnek (*karjába emelte, karjába simult/käsivarsilleen*). Nagyobb szemantikai csoportokat nehéz felállítani, a belső ragok közül talán még a *házba, lakásba, szobába, konyhába/taalon, asuntoon, huoneeseen, keittiöön* alcsoport érdemel figyelmet (35 ilyen adat van), míg a külső sorban az *utcából/kadulle* (14) és a *temetőbel/hautausmaalle* (13) alakok bukkannak fel gyakrabban.

A grammatikai esetek közül a partitivus emelkedik ki, 11 előfordulással. Ebből négy az *iskolába, teknikumba járt/kävi kouluu, opisto* vonzata.

A sublativushoz hasonlóan itt is hat ízben fordul elő a III. infinitivus illativusa.

A másként interpretált, illetve le nem fordított alakok száma 17, talán ez a számadat is az illativusi eset viszonylagos problémamentességére utal.

3. Elativus (-ból/-ből)

Az elativus finn fordításai viszonylag jól megfelelnek a rendszertani követelményeknek. A 184 alak 84,2%-ának, 155 adatnak helyhatározói finn megfelelője van, míg névutós szerkezet egyetlen egy sem fordul elő. A 155 alak közül 144 (92,9%) felel *honnan?* kérdésre, s csupán 11 a *hol?/hová?* irányba tartozók száma. Ezek közül is csak az adessivus fordul elő viszonylag többször, hatszor (*látta a kertkapuból/portilla, tréfálkozásból mondod/leikillä, zsebpénzből vett/rahoilla, teli torokból/kovalla äänellä, utcáról volt a bejárat/kadulla, kaszinóból temették/kasinolla*), míg inessivus három (kétszer: *célből/tarkoituksessa; alkalmából/merkeissä*), illativus pedig csak két ízben (*szeméből a könny/silmiinsä kihosivat, kétszer*) fordul elő.

A *honnan?* kérdésre felelő alakok finn fordításában nagyon szépen érvényesül a belső/külső irányultság, 138 elativusra mindössze hat ablativus jut.

A nem elativusi eseteknél az adatok kis száma miatt szemantikai csoportokat nehéz lenne elkülöníteni. Az elati-

vusi kategóriában négy földrajzi név fordul elő, míg az allativusiban egyetlen egy sem.

A le nem fordított, illetve másként visszatott kifejezések száma viszonylag magas, 21 (ez 11.4%-nak felel meg), ami talán a magyar elativusi funkciók nehézségeire utal.

4. Superessivus (-n/-on/-en/-ön)

A legnagyobb csoport, 732 adattal. *Hol?* kérdésre felelő külső szoros helyhatározóként igen jól megfelel a rendszertani követelményeknek, mind a *hol?/hová?/honnan?*, mind a belső/külső szoros/külső laza sorokban átmenetet képez. Az előző csoportokkal ellentétben itt már megfigyelhető a névutós fordítás — ha nem is olyan nagy számban (39 ízben, ez az összes adat 5.3%-át teszi ki). A 732 adat 69%-a, 505 alak fordítása finn helyhatározó. Ezekből 403 tartozik a *hol?* kérdésre felelő csoportba, s ezek is aránylag "szabályosan" oszlanak meg, 248 finn külső (adessivus), 165 pedig belső (inessivus) megfelelés. Ezeken kívül szép számmal találhatunk mind *hová?* (48), mind *honnan?* (44) kérdésre felelő alakot is. A 39 névutó megoszlása ellentmondásosabb: közülük *hol?* kérdésre 20 felel (11 *pitkin*, 7 *päällä*, 2 *keskellä*), ezzel szemben 18 tartozik a *hová?* (4 *ylös*, 3 *halki*, 2-2 *eteen*, *päälle*, *saakka*, *vasten*, *ylä*, 1 *alas*), egy pedig a *honnan?* (*takaa*) sorba.

Feltűnően magas az essivusi esetek száma (80, azaz 10.9%). Ez az időhatározó kifejezésével magyarázható, a magyar *szombaton/lauantaina*, *napon/päivänä*, *huszadikán/20:nä*, *estén/iltana*, stb. alakokat a finn essivussal fejezi ki, jelen esetben a 80-ból 78 alak sorolható ide. A két kivétel: *szálakon ereszkedett/luonina*, *szigorú hangon/ankarana*. A superessivus a magyarban igen produktív időkifejező rag. Az essivuson kívül a finn fordításban szerepel még inessivus (11): *a hónap elején, közepén, végén/kuun alussa, puolivälissä, lopussa*; *minden héten/viikossa*, *május nyolcadikán/toukokuussa*; adessivus (24): *január végén/tammikuun lopulla, tél*

közepén/keskitalvella, tavaszán/keväällä, nyáron/kesällä, második héten/toisella viikolla stb.; egyszer elativus (*nyár elején*); valamint a *joka lauantai, s a kesäisin* (4-4) forma is.

Az összes adverbium jelentős része a superessivus fordításánál jelentkezik (22/16). Ez egyszerűen magyarázható, mind a 16 előfordulás a magyar 'valamilyen hangon beszél' fordítása. Szemantikailag a finn adessivusi fordítások (248) közül a már említett időkifejezések (24) mellett a "járműhasználat" sajátos csoportját lehet elkülöníteni (*taxin/taksilla, mentőautón/ambulanssilla, kocsin/rattailla, motorján/moottoripyörällä, vonaton/junalla, villamoson/raitiovaunulla, teherautókon/kuorma-autoilla*), összesen 14 adattal. Figyelemre méltó, hogy mindössze kétszer adott vissza földrajzi nevet a fordító adessivussal, ez a *Bónavölgypusztán* két előfordulása. Nem véletlen, hogy a finnben is ismert *puszta* utótag követelt meg egyedül külső helyragot, a nagyságrendekkel terjedelmesebb inessivusi csoporttal szemben. Az író egyik kedvenc kifejezése a már fentebb is említett 'valamilyen hangon' forma, csupán ez a kifejezés 54-szer fordul elő az adessivusi megfelelők között. Habeo-szerkezet mindössze kétszer jelentkezik a fordításban (*Pék Márián sötétkék... ruha volt/Mária Pékillä oli... puku, Ditterán... öltöny volt/Ditteralla oli... puku*).

Az inessivusi megfelelések (165) szemantikai csoportjában az időkifejezések (11, pl. *február végén/helmikuun lopussa, március elején/maaliskuun alussa*) mellett a legnagyobb csoport a földrajzi nevéké (35). Érdekes, hogy a "járműhasználat" itt is előfordul, igaz, mindössze csak három ízben: *vonaton/junassa* (2), *buszon/bussissa*. Még az illativus-ragnál már említett kategóriáról: nem különíthető el a testrésznevek fordítása, 12 inessivusi és 8 adessivusi megfelelése van, pl. *lyukkal a homlokán/reikä otsassa, vitte a hátán/vei selässään, ujján/sormessaan* stb., illetve *arcán a ráncok/rypyt kasvoillaan, térdén lovagoltatta/piteli polvillaan, hátán feküdt/makasi selällään* stb. Viszonylag elkülöníthető még néhány elativussal fordított szemantikai csoport: pl. *bejön, belép, kilép, bemegy, kimegy a kapun, az ajtón/portista,*

ovesta (8 adat a 38-ból); *kivág, kirángat, kihajol, beenged, bevilágít a kapun, az ajtón, az ablakon/portista, ovesta, ikkunasta* (6); *orrán szívárgott/nenästä vuoti, száján kipuszilták/suista suutelivat, száján eresztett kilpäästi suustaan, szemén lobbant/silmistään näkyi* stb. (6). A többi helyragos csoportban igazán jelentős szemantikai kategóriákat nem lehet megkülönböztetni.

A superessivusi csoportban másképp vagy egyáltalán nem fordított alak 47 fordul elő, ez 6.4%-nak felel meg.

5. Sublativus (-ral-re)

A sublativusragos alakok finn fordítása változatos képet mutat. Az 563 alakból 358 a helyragos forma (63.6%), s 25-ször használt a fordító névutós szerkezetet, ez közel hasonló százalékos arányt jelent, mint amit a superessivusi kategóriánál tapasztaltunk (4.4%). A palettát színesíti az elég nagyszámú partitivusi, translativusi és genitivus-accusativusi csoport, e három kategória összesen 122 adatot foglal magába, ami az összes alak 21.7%-át teszi ki.

A helyragos fordítások túlnyomó többsége, 84.6%-a (358/303) *hová?* kérdésre felelő alak, az irányhármasság elve tehát itt sokkal szebben érvényesül, mint a superessivusi alakoknál. Viszonylag jelentős az elativusi finn megfelelés (28 adat), ezeknek több mint a fele, 14 alak sorolható az okhatározók csoportjába: *parancsáral/käskystä* (7), *kivánságáral/pyynnöstä* (3), *kérésére/pyynnöstä* (2), *javaslatáral/suosituksesta, követelésére/vaatumuksesta, akaratáral/tahdosta, tanácsáral/neuvosta* (1-1). Az időhatározók fordítása is megszlik: 3-3 inessivusi, adessivusi, illetve illativusi alakkal találkozhatunk. A *hová?* kérdésre felelő illativusi és allativusi megfelelések igazi átmeneti kategóriához illően oszlanak meg a külső és belső sorok között, 162 illativusi és 141 allativusi fordítás szerepel a táblázatban.

A helyragos formákhoz hasonló képet mutat a névutók irányultsága is, a 25 alakból 20 felel *hová?* kérdésre (6 *vasten*,

4 *kimppuun*, 3-3 *keskelle*, *kohti*, 1-1 *ylleen*, *päälle*, *eteen*, *vastaan*), ezzel szemben *hol?* kérdésre négy (3 *päässä*, 1 *päällä*), *honnan?* kérdésre pedig mindössze egy felel (*päästä*).

Jelentős a partitivusi fordítások száma (59; 10.5%), ezeknek közel fele, 27 alak sorolható egy közösnek tűnő kategóriába (*néz, bámul vkire, emeli, teszi a szemét vkire/katsoa jtk*a fordítással), s a sok előfordulásra magyarázatul szolgálhat még a *szüksége van vmire/tarvita jtk* (7), illetve az *emlékszik, emlékeztet, hasonlít vkire, vmire/muistaa, muistuttaa jtk*, *jtk* (5) kifejezések partitivusi vonzata is.

A könyv 41 translativusi finn megfelelése közül 33 sublativusi eredetű fordítás (ami nem véletlen, hiszen a translativus is véghatározó), de a legváltozatosabb szemantikai kategóriákban, pl. *feketére festettel/maalasi mustiksi, éjszakára marad/jäädä yöksi, ebédre megérkezett/tuli päivälliseksi, karácsonyra hazaengedik/pääsee jouluksi, meglepetésrel/ylätykseksi, egészségérel/terveydeksi, örömele/ilokseen, halálára/kuolemaksi, bosszúságára/harmiksi* stb.

A viszonylag nagyszámú genitivusi-accusativusi fordítást két fő szócsoport magyarázhatja: a *cigaretára gyújtott/sytytti savukkeen* (9), és az *emelem poharam vkire/jonkun terveydeksi* (7).

A két fő csoport, az illativusi és az allativusi megfelelések szemantikai csoportjai elég változatosak. Az illativusi csoportban 40 földrajzi név fordul elő, míg az allativusi esetek között mindössze egy, s ez is — a superessivusi kategóriában tárgyalta khoz hasonlóan, *puszta* utótagú: *Ohatpusztára*. Itt is megfigyelhető a "testrésznevek" csoportjának megoszlása, 14 illativusi (pl. *fejére tett/pani päähänsä, fejére kötött/oli pannut päähän, szájára engedtel/antoi suuhunsa, karjára vette/otti syliinsä, hátára emeltel/nosti selkäänsä, mellére tűzettel/kiinnitti rintaansa, lábamra köt/sitoisitte jalkaani*) mellett hat allativusi alak is előfordul (*térdére helyezett/laski polville, hátára feküdt/vaipui selälle*, *hasára zuhant*, *lkaatui vatsalleen, hátára emeltel/nosti harteilleen, hátára dobott/ harteille heitettynä, lábhegyre állt/nousi varpaille*).

A lefordíthatlan vagy másképp visszaadott alakok száma 48, ez a viszonylag magas szám 8.5%-nak felel meg.

6. Delativus (-ról/-ről)

Az egyik legkisebb, s egyúttal a rendszerszerűség szempontjából az egyik legszabályosabb csoport. A 178 előfordulás túlnyomó többsége, 155 alak tartozik a helyragos fordítások közé, s — a 12 lefordíthatlan vagy másképp fordított alak mellett — mindössze 11 ízben használt a fordító más eszközt. Elgondolkodtató, hogy csak ötször fordul elő névutó. Az elativusnál nincs, az ablativusnál pedig nyolc névutós szerkezet bukkan fel, összességében tehát elmondható, hogy a *honnan?* kérdésre felelő alakoknak a *hol?/hová?* kérdésre felelőkkel szemben minimális számban felelnek meg névutós szerkezetek, függetlenül a belső/külső irányultságtól, némiképp talán cáfolva a merev grammatikai rendszerszerűség elveit.

A 155 helyragos alak közül 153 felel *honnan?* kérdésre, itt tehát teljesen egyértelmű a helyzet. A névutóknál is világos a kép, mind az öt alak *honnan?* kérdésre felel: *yltä* (2), *yltään*, *päästä*, *takaa*.

A finn belső/külső határozói viszony eltér a superessivus és a sublatus fordításaiban tapasztaltaktól, az ottani kiegyensúlyozottabb arányokkal szemben itt egyértelmű a belső rag fölénye: 118 elativusra csak 35 ablativusi fordítás jut. (Az ablativus egyébként is a fordítás "legmostoháiban" kezelt ragja, még a magyar ablativus megfelelései között is háttérbe szorul.)

Szemantikailag az elativusi csoport jelentős hányada (118/90) kapcsolatos a kommunikációval, csak a *beszél vki-ről, vmiről/puhua, kertoa, mainita jksta, jstk* adatok száma 40. Ezenkívül előfordul pl.: *mesél, fecseg, kérdez, suttog, magyaráz, szót vált, ír, gondol, szól* stb. A földrajzi nevek száma hat, míg az ablativusi fordítások között nem szerepel ilyen kategória. Az ablativusi csoportban, a kis korpusz következtében nem lehet szemantikai kategóriákat felállítani.

7. Adessivus (-nál/-nél)

Az úgynevezett külső laza sorba tartozó esetek közül kettőben (*hol?*, *hova?*) a névutók aránya lényegesen nagyobb, mint a többi helyhatározónál. A 125 adessivusi adatból 46 helyragos formával, 44 pedig névutóval fordul elő a finn fordításban. Az irányhármasság kritériumának ez az eset viszonylag jól megfelel: 19 inessivusi és 16 adessivusi fordítással (46/35, azaz 76.1%) a ragos alakoknál, 44/33 (16 *ääressä* — ebből tíz adat: *asztalnál pöydän ääressä* —, 11 *luona*, 2 *puolella*, 1-1 *ym-pärillä*, *vieressä*, *parissa*, *äärellä*), azaz 72.7% a névutóknál a *hol?* kérdésre felelő alakok száma. Ezekon kívül a *hová?* kérdésre felelők csoportja sem elhanyagolható: 3-3 *luo*, *yli*, 2 *vasten*, 1 *alle*; valamint előfordul még az elativusi irányú *kohdalta*, s a már helyviszonyt nem hordozó *mukana*. A helyhatározóknál a *hova?* (6 adat, pl. *asztalnál ültlistutui pöytään*, *asztalnál elfér/mahtuisi pöytään*, *megállt a kapunál/pysähtyi portille*, *megállt az ajtónál/pysähtyi ovelle*) és a *honnan?* (5 adat, pl. *ablaknál néztelikkunasta katseli*, *asztaluknál evett/ruokapöydästään syövät*, *abrosznál ették/söivät liinalta*) kérdésre felelő alakok száma nem igazán jelentős.

A 19 inessivusi alak szemantikai csoportjai között az "intézménynevek" (*vállalatnál/liikkeessä*, *työpaikassa*, *yhtiössä*, *hivatalnál/virastossa*, *testületnél/virkakunnassa*, *műveknél/tehtaassa*) fordulnak elő legtöbbször, nyolcszor. Az adessivusi kategória még megosztottabb, legfeljebb 2-3 adatos csoportokat lehetne csak felállítani.

A magyar eredetiben összesen 11-szer fordul elő közép-fok + adessivus szerkezet, ezt a finn fordítás négyszer partitivussal (pl. *szentebb mindennél/pyhempi kaikkia muita*, *másoknál okosabb/muita viisaampi*), hétszer pedig a *kuin* kötőszó segítségével fejezi ki (pl. *Zentaynál ügyesebb/taitavampi kuin Zentay*, *Miklósnál hiübbliiserakkaampi kuin Miklós* stb.).

Még egy nyelvtani kategória érdemel figyelmet: a II. infinitivus inessivusa, 13 előfordulással, a magyar eredetiben

is javarészt időhatározói jelentésárnyalattal: *búcsúzásnál/hyvästeltäessä, mosásnál/pestessään, visszavonulásnál/pe-rääntyessään, beszélgetésnél/keskustellessän, kirakodás-nál/poistuessaan* stb.

A más formában fordított, illetve a le nem fordított alakok száma csekély, mindössze 7.

8. Allativus (-hoz/-hez/-höz)

A helyragos esetek és a névutók aránya itt is olyan, mint az előző kategóriában. A 180 allativusi adat 40%-át, 72 alakot helyragos formában ad vissza a fordító, 71-et pedig névutóval.

Az irányhármaság szigorúan érvényesül itt is, hiszen a 72 ragos alak közül 66 *hova?* kérdésre felel (91.7%), három adessivusi (mindhárom a *jár vkihez/käydä jklla* ige miatt) és három elativusi (*építéséhez befizetett/maksoi osakehuoneis-tosta, szomszéd asztalnál bámulta/tuijotti pöydästä, ÉLO-hoz jártak vételezni/saivat huoltoportaasta*) alakokkal szemben, míg a névutók csoportjából 61 (29 *luo*, 12 *ääreen*, 8 *vasten*, 4 *viereen*, 3 *puoleen*, 2 *luokseen*, 1-1 *vastaan*, *varten*, *ylle*) sorolható ide (85.9%). A névutóknál mindössze három *hol?* kérdésre felelő alak fordul elő (a *käydä* és a *kulkea* miatt), hét pedig (3-3 *mukaan* és *kanssa*, 1 *vuoksi*) nem fejez ki helyviszonyt. Elmondható tehát, hogy az allativusragos alakoknál az irányhármaság fokozottabban érvényesül, mint az adessivusi alakok csoportjában (vö. belső és külső szoros alakok).

Az előző csoportban a finn külső/belső arány kiegyensúlyozott volt (19/16), itt viszont a belső helyragok dominálnak (41/25 az illativus/allativus alakok aránya). Figyelemre méltó a partitivusi alakok viszonylag nagy száma (16, azaz 8.9%). Itt a jelenséget magyarázó szemantikai csoport nem különíthető el (mint a négy adessivusi középfokkal járó adat esetében), jelentésüket tekintve az ide sorolható szavak változatosak.

Szemantikailag az allativusi csoport körülhatárolhatóbb, 25-ből 16 mozgást jelentő igével társul (pl. *megy, el-, oda-*,

ki-, visszamegy, átsétál, átrohan, lopakodik, leül stb.), míg az illativusi alakoknál jelentéstani csoportokat nehezen lehetne felállítani.

A III. infinitus inessivusa nem képez jelentékeny csoportot, mindössze háromszor fordul elő.

A másként, illetve le nem fordított alakok száma 10, ez százalékra ugyanannyi (5.6), mint az adessivusnál.

9. Ablativus (-tól/-től)

A legkisebb csoport, amely jelentősen különbözik a külső laza sor másik két tagjától, mintegy a belső/külső megfelelések neuralgikus pontjaként. Az összevetés fő problémája: a 113 adatból 64 ragos alak, viszont a névutóval fordított adatok száma mindössze 11 (55.1, illetve 9.5%). A 64 helyragos alaknál gyönyörűen érvényesül az irányhármasság rendszere: 63 felel *honnan?* kérdésre. (Az elativus-delativus-ablativus sor egyébként is a legkövetkezetesebb e kérdésben, 144/11, 153/2 és 63/1 a *honnan?/hol?*, *hová?* kérdések aránya.) A 63 *honnan?* kérdésre felelő adatból 39-et belső (elativus), 24-et külső (ablativus) alakkal adott vissza a fordító. A 11 névutós alak közül csak három fejez ki *honnan?*-viszonyt: *luota* (2), *vierestä*. Ezenkívül előfordul még: *lähellä* (3), *päässä* (2), *ulkopuolella*, illetve *johdosta*, *vuoksi*.

Itt is magas a partitivusi alakok száma (16 — 13.8%), ezt viszont könnyen megmagyarázza az idetartozó szavak jelentése: 14-szer szerepel a *fél vkitől*, *vmitől/pelätä jkta*, *jkta* kifejezés.

Az elativusi-ablativus csoportokban igazán fajsúlyos szemantikai csoport nincs, az elativusi adatok között kilenc időt fejez ki (*tavasztól/keväästä*, *októbertől/lokakuusta*, *napfelkeltétől aamusta*, *kilenc órától/yhdeksestä*, *héttől/seitsemästä* stb).

Figyelemre méltó a le nem fordított, illetve más alakban interpretált alakok igen nagy száma: 19-szer folyamodott a fordító más megoldáshoz (16.4%). Ez egyrészt azt mutatja,

hogy a magyar ablativusi csoport illeszthető be legnehezebben a finn helyhatározói rendszerbe, s másrészt talán azt, hogy ez a kategória lóg ki leginkább a "rendszerkényszer, a rendszerszerűség" szabályai alól.

Az egyes esetek bemutatása, elemzése után pedig következzenek az összefoglaló táblázatok:

1.) a magyar esetek finn megfelelői a belső/külső szoros/külső laza irányultság tükrében

	összes	hely- hat.	névutó	egyéb	Ø	hely- hat.	névutó	egyéb	Ø
	adatok száma					%			
Inessivus	660	554	13	62	31	83.9	2.0	9.4	4.7
Illativus	394	351	4	22	17	89.1	1.0	4.8	4.3
Elativus	184	155	-	8	21	84.2	-	4.3	11.4
Superessivus	732	505	39	141	47	69.0	5.3	19.3	6.4
Sublativus	563	358	25	132	48	63.6	4.4	23.4	8.5
Delativus	178	155	5	6	12	87.1	2.8	3.4	6.8
Adessivus	125	46	44	28	7	36.8	35.2	22.4	5.6
Allativus	180	72	71	27	10	40.0	39.4	15.0	5.6
Ablativus	116	64	11	22	19	55.1	9.5	19.0	16.4

a megfelelések az adatok száma alapján:

	Ines- sivus	Ades- sivus	Ilia- tivus	Alla- tivus	Ela- tivus	Abla- tivus	Parti- tivus	Gene- tivus Accu- sativus	Essi- vus	Trans- lativus	II-III infini- tivus	Ad- ver- bium	Egyéb
Inessivus	423	61	45	7	16	2	13	4	27	3	1	3	11
Illativus	10	2	293	44	2	-	11	1	-	4	6	-	-
Elativus	3	6	2	-	138	6	6	-	1	1	-	-	-
Superessivus	165	248	26	22	38	6	24	6	80	-	1	16	14
Sublativus	8	14	162	141	28	5	59	30	1	33	6	3	-
Delativus	1	1	-	-	118	35	1	2	-	-	-	-	3
Adessivus	19	16	3	3	3	2	4	4	-	-	13	-	7
Allativus	-	3	41	25	3	-	16	8	-	-	3	-	-
Ablativus	-	1	-	-	39	24	16	1	-	-	1	-	4

a megfelelések százalékos táblázata:

	Ines- sivus	Ades- sivus	Illat- tivus	Alla- tivus	Ela- tivus	Abla- tivus	Parti- tivus	Gene- tivus Accu- sativus	Essi- vus	Trans- lativus	II-III infini- tivus	Ad- ver- bium	Egyéb
Inessivus	64.1	9.2	6.8	1.0	2.4	0.3	2.0	0.6	4.1	0.5	0.1	0.5	1.7
Illativus	2.5	0.5	74.4	11.2	0.5	-	2.8	0.3	-	1.0	1.5	-	-
Elativus	1.6	3.3	1.1	-	75.0	3.3	3.3	-	0.5	0.5	-	-	-
Superessivus	22.5	33.9	3.6	3.0	5.2	0.8	3.3	0.8	10.9	-	0.1	2.2	1.9
Sublativus	1.4	2.5	28.8	25.0	5.0	0.9	10.5	5.3	0.2	5.9	1.1	0.5	-
Delativus	0.6	0.6	-	-	66.3	19.6	0.6	1.1	-	-	-	-	1.7
Adessivus	15.2	12.8	2.4	2.4	2.4	1.6	3.2	3.2	-	-	10.4	-	5.6
Allativus	-	1.7	22.8	13.9	1.7	-	8.9	4.4	-	-	1.7	-	-
Ablativus	-	0.9	-	-	33.6	20.7	13.8	0.9	-	-	0.9	-	3.4

*2.) Az esetek megfelelései a hol?/hová?/honnán? irányhár-
masság tükrében:*

	összes	hely- hat.	névutó	egyéb	Ø	hely- hat.	névutó	egyéb	Ø
	adatok száma					%			
Inessivus	660	554	13	62	31	83.9	2.0	9.4	4.7
Superessivus	732	505	39	141	47	69.0	5.3	19.3	6.4
Adessivus	125	46	44	28	7	36.8	35.2	22.4	5.6
Illativus	394	351	4	22	17	89.1	1.0	4.8	4.3
Sublativus	563	358	25	132	48	63.6	4.4	23.4	8.5
Allativus	180	72	71	27	10	40.0	39.4	15.0	5.6
Elativus	184	155	-	8	21	84.2	-	4.3	11.4
Delativus	178	155	5	6	12	87.1	2.8	3.4	6.8
Ablativus	116	64	11	22	19	55.1	9.5	19.0	16.4

a megfelelések az adatok száma alapján:

	Ines- sivus	Ades- sivus	Ilia- tivus	Alla- tivus	Ela- tivus	Abla- tivus	Parti- tivus	Gene- tivus	Essi- vus	Trans- latus	II-III infi- niti- vum	Ad- ver- bium	Egyéb
Inessivus	423	61	45	7	16	2	13	4	27	3	1	3	11
Superessivus	165	248	26	22	38	6	24	6	80	-	1	16	14
Adessivus	19	16	3	3	3	2	4	4	-	-	13	-	7
Illativus	10	2	293	44	2	-	11	1	-	4	6	-	-
Sublativus	8	14	162	141	28	5	59	30	1	33	6	3	-
Allativus	-	3	41	25	3	-	16	8	-	-	3	-	-
Elativus	3	6	2	-	138	6	6	-	1	1	-	-	-
Delativus	1	1	-	-	118	35	1	2	-	-	-	-	3
Ablativus	-	1	-	-	39	24	16	1	-	-	1	-	4

a megfelelések százalékos táblázata:

	Ines- sivus	Ades- sivus	Ilia- tivus	Alla- tivus	Ela- tivus	Abla- tivus	Parti- tivus	Gene- tivus	Essi- vus	Trans- latus	II-III infi- niti- vum	Ad- ver- bium	Egyéb
Inessivus	64.1	9.2	6.8	1.0	2.4	0.3	2.0	0.6	4.1	0.5	0.1	0.5	1.7
Superessivus	22.5	33.9	3.6	3.0	5.2	0.8	3.3	0.8	10.9	-	0.1	2.2	1.9
Adessivus	15.2	12.8	2.4	2.4	2.4	1.6	3.2	3.2	-	-	10.4	-	5.6
Illativus	2.5	0.5	74.4	11.2	0.5	-	2.8	0.3	-	1.0	1.5	-	-
Sublativus	1.4	2.5	28.8	25.0	5.0	0.9	10.5	5.3	0.2	5.9	1.1	0.5	-
Allativus	-	1.7	22.8	13.9	1.7	-	8.9	4.4	-	-	1.7	-	-
Elativus	1.6	3.3	1.1	-	75.0	3.3	3.3	-	0.5	0.5	-	-	-
Delativus	0.6	0.6	-	-	66.3	19.6	0.6	1.1	-	-	-	-	1.7
Ablativus	-	0.9	-	-	33.6	20.7	13.8	0.9	-	-	0.9	-	3.4

3.) Az irány szerinti megfelelések százalékos adatai

Ebben a táblázatban azt vizsgálom, a magyar eseteknek az irányultság alapján milyen finn alak felel meg, a jelen-

tésétől, grammatikai szerepétől függetlenül (pl. idő- és okhatározó). Az egyező irány elnevezés a magyar *hol?*/finn *hol?*, magyar *hová?*/finn *hová?*, magyar *honnan?*/finn *honnan?* megfeleléseket, míg az eltérő irány az ettől különböző, de helyviszonyt kifejező fordításokat jelenti. Az egyéb kategóriába soroltam a nem helyhatározói megfeleléseken kívül a le nem fordított vagy másként visszaadott alakokat is. A táblázatban a helyragos és névutós alakok együtt szerepelnek.

		hol?	hová?	honnan?	egyéb
hol?	INESS	74.7	8.0	2.9	14.4
	SUPESS	59.2	9.0	6.1	25.7
	ADESS	54.4	12.0	4.8	28.8
hová?	ILLAT	3.0	86.5	0.5	10.0
	SUBLAT	4.6	57.4	6.0	32.0
	ALLAT	3.3	70.6	1.7	24.4
honnan?	ELAT	4.9	1.0	78.3	15.8
	DELAT	1.1	-	88.8	10.1
	ABLAT	6.0	-	56.9	37.1

		egyező irány	nem egyező irány	egyéb
belső	INESS	74.7	10.9	14.4
	ILLAT	86.5	3.5	10.0
	ELAT	78.3	5.9	15.8
	össz:	79.8	6.8	13.4
külső szoros	SUPESS	59.2	15.1	25.7
	SUBLAT	57.4	10.6	32.0
	DELAT	88.8	1.1	10.1
	össz:	68.5	8.9	22.6
külső laza	ADESS	54.4	16.8	28.8
	ALLAT	70.6	5.0	24.4
	ABLAT	56.9	6.0	37.1
	össz:	60.6	9.3	30.1

Néhány megjegyzés a táblázatokhoz:

A belső/külső szoros/külső laza csoportok összesített százalékos arányai elég világos tendenciáról árulkodnak: a belső helyhatározóktól a külsők felé haladva a nem egyező irányt kifejező kategórián belüli megfelelés kissé, a nem helyragos fordítás pedig nagymértékben nő.

Az irányhármasság tekintetében a *honnan?* kérdésre felelő elativus/delativus/ablativus sor a legkövetkezetesebb, a 360 *honnan?* irányra mindössze 14 *hol?/hová?* irány jut. A rendszerből szinte teljesen hiányzik a magyar *honnan?/finn hová?* megfelelési sor, arányuk mindössze egy százalék. A legkevésbé a *hol?* kérdésre felelő inessivus/superessivus/adessivus sor következetes, ami javarészt a magyar és a finn eltérő vonzatrendszerével, valamint a *hol?* irány funkcionális-szemantikai komplexitásával magyarázható.

Az az általános megállapítás, hogy a belső sortól a külső felé haladva a névutózás nő, a táblázat alapján csak bizonyos megszorításokkal érvényes: igaz a *hol?* és *hová?* kérdésre felelő határozóknál, de nem igaz a *honnan?* kérdésre felelőknél, hiszen mind a delativus, mind az ablativus helyhatározó/névutó arányt kifejező százalékos paraméterei erősen eltérnek a rendszer többi elemétől, azaz másképp fogalmazva, a *honnan?* kérdésre felelő esetek kategóriája — legalábbis a névutózás tekintetében — kilóg a rendszerből.

Irodalom

- Antal László, Egy új magyar nyelvtan felé. Budapest, 1977.
- Bencédy József-Fábián Pál-Rácz Endre-Velcsov Mártonné, A mai magyar nyelv. Budapest, 1976.
- Hakulinen, Lauri, Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki, 1968.
- Karlsson, Fred, 1982: Suomen peruskielioppi. Helsinki, 1982.
- Keresztes, László, Unkarin kieli. Helsinki, 1974.
- Keresztes László, Gyakorlati magyar nyelvtan. Debrecen, 1992.
- Korompai Klára, A névszóragozás. In: A magyar nyelv történeti nyelvtana I. Szerk.: Benkő Loránd. Budapest 1991. 284-318.
- D. Máta Mária, Az irányhármasság érvényesülése a magyar adverbiumrendszer történetében. MŰy. 81:395-403.